

DR. F. D. MARUŠIĆ:

O BOJENJU VUNE TRAVAMA.

Nabavljajući čilime i druge tkalačke narodne radnje, tražio sam uvijek samo takove, koje su otkate opredenom i bojenom vunom naših težakinja. Bojena i opredena vuna narodna ima nešto čarobna, kad je složena onim ukusom prirodjenom našoj narodnoj, poetički nadarenoj duši. Veleindustrija tkalačka sve to više istiskiva iz naših koliba poeziju umjetnosti krosana. Snažna i živa boja modernog kemičkog bojenja ne može da nadoknadi nekadanje bojadisanje travama i korenjem, koje je svojom solidnošću trajanja i umjetničkog djelovanja stvarale narodne radnje visoke cijene. U nekim selima Petrovopolja, Kosova i Promine još i danas stare žene neće da znadu za „karticele”, već se još sveudilj drže svog starinskog načina bojenja vune i time postizavaju najljepši učinak svojim pragačama, torbama, čilimima i raknima. Nema dvojbe, da je žutilo, crvenilo i zelenilo postignuto bojadisanjem pomoću trava od kud i kamo jačeg dojma nego li je to pomoću prašaka u „karticelam”. Nema tu one snažne intenzivnosti crvenila, koje bije u oči niti onog modrila i žutila što se ne podnosi, već je tu sve harmonično i složeno prelazi iz jedne boje u drugu, da to oko i ne osjeća. Umjetničke narodne radnje ne podnose savremenu kemičku veleindustriju boja, barem ne dotle, dok ju ne dovedu, da bude djelovala u niansama i prijelazima, kao što to djeluju radnje izvedene od vune opredene i bojene od naših težakinja. Uočivši tu veliku razliku umjetničkog učinka interesirao sam se, da doznam način bojenja naših težakinja. To što sam doznao, ovdje donosim.

Veliki je broj trava, korjenja i boja, kojima se naše težakinje po Zagori služe kod bojenja. Spomenut ću samo one, koje se upotrebljuju u okolici Drniša, a te su slijedeće:

List od lipe (die Linde, tilia).

List od murve, dud (der Maulbeerbaum, morus).

Zanovet trava (Geissklee, cyrtisus capitatus, cyrt migraus jacq).

List od breskve, praske (Pfersichbaum, amygdalus persica L., persica vulgaris Mill).

List od antića (armelina).

Žile od broća (Die Förreröthe, rubia tinctorum, Linn).

Trnjak ili trnak (Ein Dornbusch, dumetum).

Sjeme od bukovca i to dok je zeleno, bukovac (Die Rohrdommel, ardea stellaris, Linn).

Čivit (Der Indigo, indicum).

Jasen (Die Esche, fraxinus).

Svila od kadulje (Die Silbei, salvia officinalis).

Rujevina (rhus cotynus).

Vrisak, atovina, ćupica, srčika od murve (ono žuto u nutrini drveta), srpak, trava jurevina, jabuka divljakinja i najzad stis od vina.

Svaka od ovih trava, korjenja, sjemenja i boja ima svoj način uporabe, pa se ni ne može da navede za svaku posebni način bojadisanja, jer svaka tkalja ima svoj posebni način i svoju posebnu travu; većina njih miješaju dvije i tri vrsti tih trava, te ih po svom vlastitom ukusu bojadišu jače ili slabije, oštrije ili mirnije, i time bojadisanje zadobiva neku umjetničku individualnost. Odatle i dolazi ona milina i dražest narodnog bojadisanja. Jedna mi je starica pričala, da se ona po dva i tri puta navraća k jednoj boji. Bojadiše vunu, pa joj nije po ćudi i onda ona opere bojenu vunu, pa ju nanovo u istoj boji bojadiše dok ne dobije onu snagu, koju njeno oko ljubi i čemu se tekom dugih godina i velikog iskustva naučila i privikla. Prirodno je, da je ovakovo bojadisanje stvorilo neku umjetničku individualnost i istančanost ukusa te da stereotipno kemično moderno bojadisanje, ne može da se usporedi sa ovim načinom.

Bilo bi s toga štetno po naš narodno-umjetni obrt, da se ovaj način bojenja napusti, već bi ga se moralo proučiti i usavršiti, eda narodni ukus i u ovom ostane netaknut. Jer, ako se ima razviti obrt tare, on mora da ostane i u svom uresu, bojadisanja netaknut.

List od lipe, murve i praskve, te vriesak, zanovet, bukovac, trnak, srčika od murve, jabuka divljakinja, jasen i atovina varene, bojadišu vunu žuto, a čivitom omodrena vuna ovim se travama bojadiše zeleno. Pri svakom bojenju treba olumiti vunu osim pri modrenju.

Broć (korenje i žile) suši se i tuče u prašak te se vari; broć bojadiše crveno. Količina trava uvijek je individualna; nema mjere; ako boja nije dostatno jaka, nadoda se vode. Bojenje vrši se obično u loncima, vari se i postavlja u gotovu vruću vodu, a vuna dok se izvadi, hladi.

Tako imamo primjera da naše težakinje opredu vunu, bojadišu je i otkaju.

Pri tkanju svih mogućih uresa, koje zovu kliče otskaču boje svojim slaganjem. Spomenut ću samo

nekoja imena kliča, da se po imenima vidi, koliko različitih ornamenata resi ćilime i šarenice (mali ćilimi na sedlima), pregače i rakna. Imamo kliče pokosice, klišťace, križiće, jabuke, kuke velike i kuke male, spužaline, kusture, žabice, pokosice, krtenine i rastavke.

Slaganje ovih kliča i rasporedjivanje boja daje sav čar ćilimima. Osobito bojena svila daje izvanredne efekte koliko svojim sjajem toliko i travnom

bojom. Danas su već rijetke svilene bojene radnje na tari. I ako se oživi naša industrija krošne (tare, razboja, notre, machina textoria, Weberstuhl) tada će stalno oživiti i naše stare tankoprelje, hitroprelje, da „pređu svilu na zlatnom vretenu” kao što pjeva naša narodna pjesma, to će se bojenje trava dignuti iz zaboravi, da godi oku svih onih, koji ukusa i čustva imaju za ručni rad naroda našega.

OPISAO FRANO IVANIŠEVIĆ:

NARODNA NOŠNJA U POLJICIMA.

Poljica su narodna historička cjelina, u kojoj se još dobro drži i živo osjeća čuvstvo i ukus narodne nošnje. Po svojem topografskom položaju i po oreografskoj formaciji njezina zemljišta, razdijeljena u troje — gornja, srednja i donja Poljica — nijesu ipak izbjegla utjecaju svojih susjeda, Splita, Sinja i Omiša, a da nije i narodna nošnja od njih, barem u nekim selima podlegla utjecaju mode.

Gornja Poljica stoje pod utjecajem Sinja i Cetine, za to i kroj u gornjim Poljicima puno primiče cetinskom, kao što donja i dijelom srednja Poljica u doticaju sa Splitom i Omišem izgubila su dosta staroga kroja i nakita. Srednja su se Poljica najbolje održala. Izgubilo se je na periferiji, ali sredina je još čitava.

Muško odijelo. Na glavi je muškiću kapa, koja ima različiti oblik. Prava je poljička kapa „zavrtača” na dva obluka zavrnutu, od crvene čohe, optočena crnom brusom i kitom na njoj. Ova se još uzdrži u srednjim Poljicima. Rijetka je sasvim kapa „kasalija”, zavrnutu u vis opružena sa brusom i kitom. Vidja se na glavi postarijeg ćeljadeta. Sve do nazad malo godina nose su se obično plosnate kape, u sredini malo odignute u obliku oštruljka. Za to su se i zvale „oštruljice” ili „šibenkinje” jer su se pravile u Šibeniku. I one su bile optočene crnom brusom, povrhu mali kolobar, izvezen crnim svionim koncem, ispod njega padale su kite ili rese sve do ušiju. Još nose takovu kapu sredovječni ljudi, ali momčad hoće novotarije. Uzele su se nove kape „oblice” ili „sinjkinje”, jer se od tamo u početku najviše dobavljale. U gornjim Poljicima nose postariji ljudi na glavi „peškir”, povez od svile ili slične tkanine, obavijen od kape na glavi.

Boja mu je šarolika. Peškira sasvim ponestaje u Poljicima. Rabi se samo za svećane zgođe, pirove, drneke i t. d.

Na golom gornjem tijelu vunena bijela guća, od jednog komada opletena, sa rukavim, pokrije do kukova. Prtena je guća od tvrde postave ili pamuka rastržena na prsima, na dva leta; krajevi se zavežu kordelom.

Košulju svaki nosi, osim da se nadje pripukli siromašak o kojemu se reče: neima ni križa u kući, ni košulje na sebi. Ona se kroji od bijele postave. Oko vrata se ušije „ogrica” ili „jaka”, za jedan prst visoka, a na kraju se zasponi na grlu pucem. S jedne i druge strane prsiju prišiju se „latice”, ušiveno od postave za 5—6 cm široke, da pričvrste košulju na prsima. Ovaj prišivak zove se „prsnjača”. Tako se postave dva komada robe (postave) na ramena, to su „ramenjače”. Da pot (znoj) ne progrize robu ispod pazuha, postavi se komad postave na četvrt, s jedne i druge strane. Ti postavci zovu se „upolci”. Sredina košulje sprijeda i straga, dakle bez rukava, zove se *st a n*. Rukavi su dugi, nagrišpani sve do zašaka. Ono što se nadometne na rukave, ušiveno je i utihaño, s jedne strane otvor, a s druge puće, da se zasponi. To su „rakase” ili „zašaklice”. Košulja je duga do koljena. Povrh košulje je „krožet” ili „jačerma”. Krožet je od bijele antarije ili svile ili proste postave, svakojake šarolike boje. Kroji se na dva leta da pokrije sve prsi, premetne se jedan na drugi. Zakopča se na prsima crnom optokom, pucem ili sponom. Nekoji običaju ukovati staru pletu (cvanciku), kvartin (25 šolada — 50 para) ili komad od stare 2 banice (20 novčića — 40 para) i time zavežu jedan kraj s drugim. U gornjim Poljicima nose i ja-